

פורים בראי הספרות

הקדמה

חג פורים, על היבטיו השונים, מאפשר התייחסות לסביבות רעיוניות אחדות, שכולן מונחות על בסיס רגשי-פסיכולוגי דומה: "להיות אני- להיות אחר", כך הדבר בחוויית ההתחפשות, כך בחוויית הפורקן והיפוך הסדרים וכך בחוויית הגולה מול חוויית המולדת, כפי שעולה ממגילת אסתר.

יצירות ספרות רבות עוסקות בהיבטים חווייתיים – תודעתיים אלה של המורכבות האנושית, ואפשר למצוא אותן בכל המקראות והאנתולוגיות גם בשערים, שאינם קשורים בפורים דווקא, ובכך להתבונן ברלבנטיות של החג הזה לחיינו בבסיסו העמוק.

ביחידת הלימוד ארבעה נושאים: א. התחפשות. ב. ונהפוך הוא. ג. גלות וארץ. ד. סליחה ויזתא

א. התחפשות

אני בכלל לא מתחפש. מה יש להתחפש?

אני נשאר אני עצמי, כי זהו מה שיש.

כלם יהיו מחפשים לכל מיני דברים,

אני נשאר אני עצמי, נו, מה אתם אומרים?

מתוך השיר: "אולי אני אהיה מלכה" מאת לאה נאור

<http://www.naorlea.co.il/page.asp?id=9>

בבסיסה של החוויה המוכרת ביותר של פורים עומדת ההכרה במורכבות האנושית, ביכולת ובצורך להיות "כל מיני אנשים" בסיטואציות שונות, וביכולת ובצורך לשמור על הייחוד שלי.

זה המקום לעיסוק בשאלות: מי אני? מי אני רוצה להיות? למה? האם אני מרגיש נוח עם עצמי- מתי? היכן? מתי אני מפסיק להרגיש נוח? למה? מה אני עושה אז- מתחפש? האם אפשר להתחפש גם בלי ללבוש תחפושת, רק ע"י שינוי התנהגות? הרי בכל הזדמנות חדשה אני, למעשה, מתחפש: כשאני בבית, בבי"ס, ברחוב, בבילוי, עם חברים, עם זרים, וכדומה.

לא תמיד יש לי אפשרות לבחור כרצוני, להיות מה שאני באמת רוצה; אבל פורים נותן הזדמנות של פעם בשנה להתבונן באפשרות הזאת.

העיסוק בתחפושת הוא עיסוק ברצוי ובמצוי, במותר ובאסור, בשמירת האינדיבידואלי מול הלחץ החברתי:

בשיר "נמרה רעה" לארלט ספדיה אומרת הילדה:

נְמֵרָה רָעָה / אַרְלֵט סְפֵדִיָּה

אֲנִי רוֹצָה
לְהִתְחַפֵּשׂ לְנְמֵרָה רָעָה,
כְּדֵי שְׂפָעִם אַחַת בְּשָׁנָה
יִפְחָדוּ מִמֶּנִּי כָּל הַיְלָדִים!
אֲבָל אֲנִי חוֹשֶׁבֶת
שֶׁלֹּא אֶצְלִיחַ,
כִּי אֵת הָאִפִּי הַטּוֹב שֶׁלִּי
לֹא יִשְׁנֻוּ הַבְּגָדִים.

מתוך דרך המילים ג'

גם "עכבר אחד ושמו **וסיל**" אינו מרוצה מעצמו והוא היה מעדיף להיות פיל, "כי פיל גדול אימה מפיל, והוא כל כך קטן". כמה קטני-קומה וחלשים ישמחו להתפתל בדרכו המשמעות/מייגעת של העכברון אל ההבנה, אותה מנסה לו הפיל בכבודו ובעצמו:

"אתה עכבר. אז מה- זה רע? דווקא יותר כדאי להיות עכבר,
להיות עכבר- זה לא נורא. כי אתה יכול להתחבא, ואני?"
זה לא אסון. זו לא צרה: "עכבר אחד", מתוך "הספר הגדול" – ע. בורלא

חומפס, גיבור סיפורה של שלומית כהן-אסיף (מתוך "הספר הגדול" שלה), הוא "דוב כמו כל הדובים", שחומד מה שיש לחיות אחרות, "אבל, כאשר היה מביע משאלה בקול, הייתה בקשתו מתקיימת. ודבר כזה לא קורה לכל דוב ביער!" כמה ילדים בלתי מרוצים מהופעתם היו רוצים כוח כזה? רק בסוף הדרך מצילה אימא בנשיקתה את בנה, שעטה על עצמו סנפירים וכנפיים, זנב, זקן וקרניים, עד שהדובים האחרים ביקשו לגרשו באבנים, כי חשבוהו למפלצת, והוא איבד את קולו ולא יכול "להשמיע נהמה אדירה שהיא סיסמת המשפחה". בתוך השיחה על הדוב אפשר לדבר על הצורך לחקור אחרים עד אובדן הקול המיוחד לי. (כך קרה גם לציפור פמפלה של נורית זרחי וגם לעורב בספור העממי ועוד לרבים ולטובים).

הבחירה היומיומית בבגד, כמוה כבחירה בתחפושת, מצמיחה מודעות לתהליך הבחירה עצמו, לאמירה שיש בכל בגד שאנו לובשים, ולוויתור שיש בכל בחירה: "וכשאני סוף-סוף בוחרת, נדמה לי

שטעיתי ובעצם יכולתי לבחור אחרת וכבר אני מצטערת... "וכאן מגיעה התובנה: "...ובעצם, זה טוב ובכלל לא חבל, שדברים חשובים (אבא, אימא, את מקומי במשפחה) אי אפשר לבחור כלל. כי אילו יכולתי לבחור בכולם, לא הייתי גומרת לבחור לעולם". הדברים האחרים, מתוך "הספר הגדול" – נירה הראל יש גם יתרונות לאהבתו של האדם להתחפש, מלבד השעשוע שבדבר, כמו טלטל התאומים (מתוך "הספר הגדול" של ע. בורלא), התחפושות מאפשרות לראות את העולם דרך עיניו ומתוך עורו של מישהו אחר לפעמים חבר דמיוני כמו טלטל ולפעמים יריב, כמו במעשה בחתוליים (מתוך "הספר הגדול" של ע. הלל), וזה מעניק הזדמנות להחליט שבסופו של התהליך מזל שאני- אני (ע. הלל, שם).

מהלך הפעילות

יחידה ראשונה: התחפשות- "הטוב" שבפנים לעומת "הרע" שבחוץ

התייחסות לשיר "נמרה רעה" מאת ארלט ספדיה:

נְמֵרָה רָעָה / אַרְלֵט סְפֵדִיָּה

אָנִי רוֹצֵה
לְהִתְחַפֵּשׂ לְנִמְרָה רָעָה,
כְּדֵי שְׁפַעַם אַחַת בְּשָׁנָה
יִפְחָדוּ מִמּוֹנֵי כָּל הַיְלָדִים!
אֲבָל אָנִי חוֹשֶׁבֶת
שֶׁלֹּא אֶצְלִיחַ,
כִּי אֵת הָאִפִּי הַטּוֹב שֶׁלִּי
לֹא יִשְׁנוּ הַבְּגָדִים.

1. התלמידים ימחישו בצורה גרפית (ציור, עבודה בסמלים וכו') את המשמעות של "הטוב שבפנים"

לעומת "הרע שבחוץ" ויסבירו את עבודתם.

2. תתקיים שיחה סביב הנושא: האם ומתי מרגישים צורך לשנות את האופי, והאם זה אפשרי?

3. אפשרות אחרת: התלמידים ייצרו סרטי מצויר בן שלוש תמונות:

• תמונה ראשונה: הילדה מול הילדים כל השנה.

• תמונה שניה: הילדה בפורים כפי שהיא מדמיינת לעצמה.

• תמונה שלישית: הילדה בפורים באמת.

4. התלמידים יסבירו את הרגשותיה ומחשבותיה של הילדה בכל אחת מהתמונות. נושא השיחה יהיה

כמו בסעיף 2.

יחידה שניה: התחפשות - להיות כמו כולם עד לאבדן הקול הייחודי

התייחסות לספור **חומפס** מאת שלומית כהן אסיף

1. התלמידים יקראו את הסיפור.

שיחה: האם לדמויות שונות יש קול אופייני? לאילו דמויות?

2. **פעילות:**

תלמידים יבחרו דמויות ויציגו אותן. חבריהם ינחשו איזה דמות מוצגת רק על פי קולה .

בעיניים עצומות התלמידים ינסו לזהות את ילדי הכיתה רק על-פי קולם.

שאלה לדין: איך אנחנו מזהים בני אדם על-פי קולם למרות שקולם אינו אופייני כמו קולה חיה?

האם יש קשר בין קול לבין זהות?

3. **חזרה לסיפור:**

המורה תקרא את הקטע: "הסתכל הדוב בבבואתו במים, חיך חיוך שובב וצייץ: זנב של ליש. זקן

של תיש. קרניים של צבי. כנפיים של נשר וסנפיר של דג. כל הדובים כולם יקנאו בי...רצה חומפס

להשמיע נהמה אדירה שהיא סיסמת המשפחה, אבל לא נהמה השמיע, אלא ציוץ..".

שאלה: מדוע כשהתחפש חומפס במאפיינים של כל חיות היער הוא איבד את קולו?

4. ניתן לא לקרוא את כל הסיפור אלא להפסיק בקריאה לאחר המשפט: "מהר חומפס אל חבריו

הדובים..." ולאפשר לילדים לשער: מה יקרה עכשיו?

5. **שאלת סכום לנושא "להיות כמו כולם":** מתי אני מדבר בקולי, ובאילו הזדמנויות אני מעדיף לאבד

את קולי הייחודי, להתאים אותו לצפיות הסביבה?

6. אפשר לתת לילדים להשוות את סיפורו של חומפס לסיפורה של

הצפור פמפלה / נורית זרחי

הצפור פמפלה
כל מגרעת בעולם היתה לה
סקרנית
גנדרנית
זמנית
ישנונית
טיפשנית
שכחנית.

הרגישה הצפור פמפלה
שאי אפשר לחיות כה הלאה.
ביום ראשון
גברה על הרצון לישן.
ביום שני
חדלה להיות שכחנית.
ביום שלישי
פסקה מכל הרהור טפשי.
ברביעי חדלה להסתקרן.
בחמישי- להתגנדר.
בששי
גברה על הרצון לשיר
ובשבת לא נשאר לה יותר
על מה לוותר.

וכך קרה לה
לפמפלה בסיום -
שלא נשאר לה כלום.

לשאל: מה הדמיון בין הציפור פמפלה לבין הדב חומפס ומה השוני?

ב. "ונהפוך הוא" (אסתר פרק ט פס' א)

ההתחפשות היא הזדמנות ללבוש מה שאני רוצה, וגם הזדמנות להוריד את מה שאיננו מתאים, אך מחייב בגלל נורמות חברתיות.

אפשר לפתוח את הלימוד בהשוואה בין התיחסותן של שתי ילדות לציונים חברתיים

אני לא ילדה של כסא / שולמית הראבן	ילדה מזלג וילדה כף / נורית זרחי
<p>אבא, אני לא ילדה של כסא. מה נעשה?</p> <p>כשאני יושבת ישר על כסא, כל-כך מסדרת, כמו איזו גברת, בפרצוף רציני- זאת לא אני.</p> <p>אני ילדה של שלחנות, וילדה של חלונות, ואני באמת חושבת שקצה של שלחן הוא מקום טוב לשבת, ואדן של חלון הכי טוב מכלם, כי רואים מצין את כל העולם.</p> <p>רואים עצים ורואים ענן ורואים אורות, כל רגע יש שם משהו לראות, וכל יום רואים שם משהו חדש. אתמול ראיתי שלשה יונקי-דבש, בלי גזמה.</p> <p>ואתה יודע מה? לציר הכי נוח בשכיבה על הבטן. אז תבין, הכסא לא נחוץ לי בעצם, אני פשוט לא ילדה של כסא.</p> <p>אז מה נעשה?</p>	<p>ילדה מזלג היתה דוקרת, תמיד כשהיתה עוברת.</p> <p>ילדה מזלג היתה נועצת בכל אחד מילה עוקצת.</p> <p>תפסו אותה אנשים באף והפכו אותה לילדה כף, וכלם מחאו כפים ויצאו במחול.</p> <p>אך התברר אחרי הכל, שעכשיו אין להם במה לאכול: לא עוגות, לא בשר, לא דגים, לא ירק, ובקר וערב וצהרים הם אוכלים אך ורק מרק.</p>

אפשר להציע לילדים לבחור את אחת הבנות, לצייר אותה ולהסביר למה בחרו בה?

היפוך הסדר החברתי:

חג פורים הוא חג פורקן, חג מפיג ולכן מאפשר פריעת חוקים, היפוך סדרים, התבוננות מחויכת בסדר הקיים, יציאה מבוקרת אל עולם "נטול חוקים" ליום אחד, תוך הידיעה המעודדת "שלא כל יום פורים", והסדר הישן והמוכר יחזור מחוזק שבעתיים, משיסתבר, שלא כל-כך רוצים, או לא כל-כך יכולים לחיות בלעדיו.

לא במקרה נצטוו היהודים "להתבסס בפורים" "עד דלא ידע": השתייה מאפשרת שחרור ממוסכמות ומעכבות עם זאת היא מוגבלת [מיחייב איניש לבסומי בפוריא (חייב אדם להשתכר בפורים) עד דלא ידע (עד שלא ידע להבחין) בין ארור המן לברוך מרדכי (מסכת מגילה, דף ז' עמוד ב')] לעצור רגע לפני שלא ידע להבחין, לא להתדרדר אל המקום הבהמי, המסוכן באמת.

שירי נונסנס-אי-גיון

העיסוק בהיבט זה של פורים מאפשר לעסוק בשירי הנונסנס, שעיקר קסמם בהגיון המיוחד להם- "אי-גיון":

התחפשתי לעכבר: "התחפשתי לעכבר/ ואני מפחד לצאת לרחוב/ בגלל החתול הצהוב...". (מתוך הספר הגדול ש. כהן-אסיף)

ואילו אצל לאה גולדברג בשירה **הצפרדע** דווקא דודה לאה מתחפשת לצפרדע ומומלץ לילדים לא להתחפש לזבוב "כי יודעת דודה לאה/ גם לבלוע כצפרדע." (דרך המילים, ספר א')

השטו"זים: "פעם דג רקד על הגג./ פעם פרה הלכה למספרה ... / שטויות! שטויות! / זה לא יכול להיות./ - אז מה? / זאת כל החכמה." (דתיה בן דור, שירים שובבים).

שירי משאלה: "...מה היה אם מכבש דרכים היה לומד לעוף?"/ "... (מתוך הספר הגדול של ע. בורלא), או "שאלתי שאלות" (בורלא, שם): "...למשל שאלתי/קומקום. הוא הסמיק קצת ואמר:/הייתי רוצה להיות כרכום. ולא רק בחלום. באמת..."

שירי גוזמא: "סח הגוזמאי: בשנה שעברה/ בשנה שעברה בפורים/ נסעתי פתאום לשושן הבירה/ לשושן היפה בערים./ ואסתר המלכה בעצמה, בכבודה/, יצאה לקבל את פני, / ולחץ את ידי מרדכי דודה/ והמלך סגד לפני..."/ ל. גולדברג, ביקור בשושן הבירה, (דרך המילים, ספר ד').

הפוך על הפוך: בסיפור **נשף מסכות** (מתוך הספר הגדול של ע. בורלא) פועלים חוקי "הפוך על הפוך", שמאפשרים לשועל לסדר את כל החיות ולזכות בפרס התחפושת המוצלחת הנכסף, מששכחו בלהט הוויכוח את חוקי הנשף, שהם עצמם קבעו.

העיסוק ב"ונהפוך הוא" באמצעות ההומור והנונסוס מאפשר להתבונן במציאות ובחוקיה ממקום אחר מחוץ, מפויס, בלתי מאוים.

הפוך מושלם- להיות מישהו אחר

פעילות עם השיר **מעשה בחתולים** מאת ע. הלל

<p>מה עשו הם? חת ושתים חיש הימה אצו רצו, בגלים רחוח רחצו, הסתבנו, כבסו עורם, מזנבם עד קצה חטמם. אז יצאו מתוך היים והרגישו מצאים!</p> <p>והנה החתולים נחמדים שניהם כפלים.</p> <p>השחור-שחור כזפת, הלבן- לבן כסיד, עליזים כמו תמיד.</p> <p>זה מזה בקשו סלחים, זה לזה שלבו זנבים, ואמרו הם: כמו שפכה, כל אחד, גם שנינו יחד, נחמדים מיליון כפלים.</p> <p>והריעו בקולם: ברוגז ברוגז אף פעם, שולם שולם לעולם. ונסעו לירושלים.</p>	<p>מה עשה השחור כזפת? קפץ לתוך חבית של סיד. ומה עשה הלבן כסיד? קפץ לתוך חבית של זפת.</p> <p>יצא השחור- לבן כסיד, יצא הלבן- שחור כזפת.</p> <p>עולם הפוך, עולם הפוך: שחור- כסיד לבן - כזפת! אויך!אויך!אויך!</p> <p>לא ידעו אז מי הוא מי, לא הכירו מיהו מה, איזו, איזו מהומה!</p> <p>מיאו! ייל שחור מזפת, מגרד, נדבק הזפת.</p> <p>מיאו! ייל לבן כסיד, מעצבן, צורב הסיד! אללי ואללים יללו החתולים.</p>	<p>מעשה בחתולים / ע.הלל על פי מעשיה עממית</p> <p>היה היו-יו חתולים: אחד חתול שחור כזפת ושני לבן כסיד. אמר החתול השחור כזפת: "אני יפה הכי הכי" השיב הלבן כסיד: "אני פי כפול כפול כפלים"</p> <p>נעלב החתול השחור כזפת, נעלב כנגדו הלבן כסיד, סמרו עורם זה על זה, זקרו זנבם זה מול זה, שחור כזפת, לבן כסיד, לא דברו עוד זה עם זה.</p> <p>נמשך הברוגז יום יומים, כי עקשנים היו השנים. עוד יום חלף, גם ליל עבר, עד שנמאס קצת הדבר.</p> <p>הרהר החתול השחור כזפת: אולי באמת הלבן כסיד אולי באמת הכי הכי? ואלו הלבן כסיד חשב: אולי השחור באמת כפלים?</p>
---	--	--

1. התלמידים יקראו את השיר, יחלקו אותו לתמונות וייצרו סרט מצויר, המתאר את מהלך ההיפוך של החתולים.

2. התלמידים יסבירו את עבודותיהם ויענו על השאלה: היכן הרגישו החתולים הכי טוב ומתי – הכי רע? ההסבר ינומק מתוך השיר ומתוך עולמם של הילדים.

3. תתקיים שיחה סביב השאלה: החתולים הצליחו בחכמתם "להפוך את עורם" ולחזור – כל חתול לעורו ולעולמו. האם קרה כך גם במגילה? והאם כך קורה גם במציאות?

ג. גלות וארץ- להרגיש בבית

תחושת הבית מאפשרת מעגלי שיח מתרחבים והולכים- היכן ומתי אני מרגיש בבית: אני עם עצמי, אני וגופי, אני עם משפחתי וביתי, אני וסביבתי הקרובה והרחוקה, חברי, בני עמי, אני ומולדתי.

ברמות הגבוהות הדיון בגלות וארץ כמושגים תודעתיים הוא הרחבה והעמקה של אותו דיון עצמו: אדם יכול להיוולד בארץ ולהרגיש כאן גולה, שרוצה לחיות "חלום אחר"- אמריקני בדרך כלל. אדם יכול לחיות בגלות סיביר או אתיופיה ולהרגיש יהודי- ישראלי בפנימיותו.

זה הדיון במגילת אסתר, והוא גם הכנה לעיסוק בחג הפסח: איך יוצאים מן השעבוד (האישי, החברתי, הלאומי) לגאולה, לתחושת הזהות בין הפנים והחוץ – להרגיש בבית בגופי, בבגדי, בחברה אליה אני שייך.

זאת הזדמנות לשים לב לאוכלוסייה הגדולה של עולים חדשים, שהדיון ב"תחושת הבית" דווקא בארץ אינו מובן מאליו עבורם, ולאפשר להם לבטא געגועים לארץ האחרת, ותחושת זרות ו"גלות" בארץ. (סיפורים רבים כמו: "החדש" של עדה קול או "אלכס כבר לא עולה חדש" של גלילה רון פדר, ו"אלינה היא אילנה" של מיאה מאיר, העוסקים בהרגשת הניכור של העולים החדשים – אפשר למצוא במקראות השונות)

האם אפשר "להרגיש בבית" בארץ אחרת?

התייחסות לשיר **כבר הייתי בארץ אחרת** מאת עדולה מתוך פרח כחול על הלב:

כבר הייתי בארץ אחרת,
 והיו אגמים כמו כנרת,
 והיו גם יפים עוד יותר,
 אך עברית לאט ידעו לדבר
 ושירים לא ידעו להזכיר-
 רק מים, הרים, ואויר...

1. התלמידים יקראו את השיר, ויתקיים דיון סביב השאלה: מה נותן הרגשת בית, ומה משמעותה של הרגשת גלות?

2. לחילופין, ניתן לקיים דיון על כותרתו של השיר טרם קריאתו, ולאפשר לעולים החדשים שבכיתה לשוחח על חוויותיהם מ"הארץ האחרת".

3. התלמידים יעינו בפסוקים המספרים על דמותו על מעשיו של מרדכי היהודי, ויתקיים דיון סביב השאלה: מתי לדעתכם מרדכי "הרגיש בבית"? תיערך השוואה בין הפסוקים הבאים:

<p>פרק ח' פסוק 2: "ויסר המלך את טבעתו אשר העביר מהמן ויתנה למרדכי ותשם אסתר את מרדכי על בית המן".</p> <p>פרק ח' פסוק 15: "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן".</p> <p>פרק ט' פסוק 3: "וכל שרי המדינות והאחשדרפנים והפחות ועושי המלאכה אשר למלך מנשאים את היהודים כי נפל פחד מרדכי עליהם".</p> <p>פרק י' פסוק 3: "כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשוורוש".</p>	<p>פרק ג' פסוק 2 – 4 : "... ומרדכי לא יכרע ולא ישתווה... כי הגיד להם אשר הוא יהודי".</p> <p>פרק ד' פסוק 1: "... ויקרע מרדכי את בגדיו וילבש שק ואפר ויצא בתוך העיר ויזעק זעקה גדולה ומרה".</p>
--	---

סליחה ויזתא- דיון מוסרי בסיפור המגילה

התייחסות לשיר סליחה ויזתא מאת שלומית כהן אסיף

סְלִיחָה וַיִּזְתָּא

נְכוּן שְׁנֵה קָרָה מִזְמֵן
הַסְפּוֹר עַל מְרֻדְכֵי וְהָמֵן
אֲבָל תְּמִיד כְּשֶׁאֲנִי רוֹאֶה
עַץ גְּבוּהַ כְּבָרוּשׁ
וַיִּזְתָּא מְנַקֵּר לִי בְרֵאשׁ.

תָּלוּ עַל עֵץ אֶת וַיִּזְתָּא
רְגָלִים לְמַעְלָה, רֵאשׁ לְמַטָּה.
סְלִיחָה, וַיִּזְתָּא:
אִם אֲבֵא שְׁלֹךְ הָמֵן רְשָׁע
וְאִמָּא שְׁלֹךְ זֶרֶשׁ טֹפְשָׁה –
גַּם אֶתְּהָ רְשָׁע, וַיִּזְתָּא?

יֵלֵד קָטָן,
רְגָלִים לְמַעְלָה, רֵאשׁ לְמַטָּה.
אֵלֶּף סְלִיחוֹת וַיִּזְתָּא.

מתוך דרך המילים ג

1. לפני קריאת השיר יתבקשו התלמידים להתייחס לכותרת: מי הוא ויזתא? על מה מבקשים סליחה מויזתא?
2. התלמידים יקראו את הבית הראשון של השיר וידונו בשאלה: למה מנקר ויזתא בראשו של הדובר בשיר?
3. התלמידים יקראו את השיר כולו וימצאו את תשובת הדובר לשאלה שנשאלה בסעיף הקודם. תיערך השוואה בין התשובה בשיר לתשובות של התלמידים.
4. כל תלמיד ישנה את שש השורות האחרונות של השיר, על פי השקפת עולמו.
5. אפשרות נוספות: התלמידים יקראו את השיר ויתייחסו לשאלה: האם גם אתם הייתם מבקשים סליחה מויזתא? מדוע?